

Sammendrag:

Effekter av tiltak på sykefravær

Prosjektet *Effekter av tiltak på sykefravær* har som formål å sammenfatte erfaringer med bedriftsinterne tiltak mot sykefravær ved hjelp av metaanalyse. I utgangspunktet besto det empiriske materialet av to typer data: For det først vitenskapelige arbeider som vurderte virkninger av tiltak mot sykefravær gjennomført i virksomheter i Norden siden år 2000. Og for det andre virksomhetseksempler samlet i Idébanken - inkluderende arbeidsliv, en database administrert av NAV Drift og utvikling. Et funn ved gjennomgangen av det vitenskapelige materialet var at de ikke oppfyller de krav metaanalyse stiller til sitt materiale. Dette materialet var derfor ikke egnet til å inngå i en metaanalyse. Analysen ble derfor begrenset til deler av Idébankens materiale.

Funn fra analysene av dette materialet viser at både organisatoriske tiltak, psykososiale tiltak og samlebetegnelsen ergonomiske tiltak (bruk av hjelpemidler og fysioterapi), har hatt effekt på sykefraværet. Effektene er størst for den siste kategorien, mens tiltakene trening og refusjon av treningsavgift ikke med sikkerhet kan sies å ha hatt effekt. Gjennomgangen av Idébankens virksomhetseksempler gjorde det imidlertid klart at heller ikke dette materialet har en design, eller er presentert på en måte som gjør det godt egnet for metaanalyse. På grunnlag av denne gjennomgangen formulerer vi derfor konkrete råd for videre utvikling av Idébanken. Hensikten er å gjøre det enklere å gjennomføre systematiske sammenligninger av tiltak og med det gi et bedre grunnlag for bedriftsrettet rådgivning i sykefraværarbeidet. En slik videreutvikling krever bedre rutiner for å hente inn opplysninger om

- når tiltaket ble igangsatt
- hvor mange det omfattet
- hva sykefraværsandelen var både ved tiltaksstart og en periode forut for denne
- hva sykefraværet er etter tiltak og når denne "etter-målingen" ble utført
- tiltakets innhold og, når det er snakk om flere tiltak, hvilke som oppfattes som de sentrale, eller vektlegges sterkest

Det er overraskende få bedriftsrettede tiltak som har vært gjenstand for vitenskapelige evalueringer med påfølgende publisering i artikler, med den kvalitetskontrollen det innebærer. Det er i så måte stort avvik mellom antall tiltak som iverksettes gjennom ordningen med Inkluderende Arbeidsliv og antallet vitenskapelige evalueringer av deres effekter.

Metodisk tilnærming og avgrensning

I denne studien presenterer vi en spesiell metode, metaanalysen. Denne analysemetoden benyttes til å måle virkninger av tiltak. Metoden har fått betydelig plass innen medisinsk forskning, men er også benyttet på områder som for eksempel trafikkisikkerhetsforskning. Hensikten med metoden er, på en systematisk og kvantitativ måte, å oppsummere flere studier gjort av likeartede forhold. Presentasjonen av metoden viser at den, i forhold til mer tradisjonelle kvalitative oppsummeringsstudier av kvantitative data, har sine fordeler ved at den reduserer de feilkilder som ligger i subjektiv fortolkning av funn og vektning av enkeltstudier. På samme måte som mer tradisjonelle oppsummerende litteraturstudier innebærer imidlertid også metaanalyser sammenfatning i mer overordnede kategorier, som har et klart subjektivt element. Det er også andre likhetstrekk: Alle oppsummeringsstudier som er opptatt av å måle effekt, vil for eksempel være utsatt for at effekter som er resultater av tilfeldige svingninger, blir analysert som resultater av de tiltak vi studerer. En annen fare er muligheten for publiseringskjevhet, at bare én type resultater, og da gjerne de man hadde forventet, blir publisert. Metaanalysen stiller imidlertid strengere krav til hvordan dataene kan foreligge for at de skal kunne inngå i analysen, enn den tradisjonelle mer kvalitative litteraturstudien gjør. I all hovedsak innebærer disse skjerpede kravene større krav til hvilke data som kan regnes som gyldige. Men metaanalysens krav vil i mange tilfelle også redusere antallet publikasjoner som inngår i analysen utover de metodisk holdbare, som for eksempel gjennom kravet til spesifisering av det antall tilfeller som ligger til grunn for beregning av endringen.

Tiltakenes effekt på sykefraværet

I prosjektet gjør vi forsøk med å sammenfatte erfaringer med tiltak mot sykefravær i norske bedrifter slik de er formidlet i Idébanken – inkluderende arbeidsliv. Metaanalysene viser at de virksomhetene i Idébanken som har gjennomført tiltak mot sykefravær har hatt en betydelig nedgang i sitt sykefravær, og at dette også gjelder når vi kontrollerer for den generelle utviklingen i sykefraværet i samme tidsrom. Det er de virksomhetene som er i kategorien for gjennomførte ergonomiske tiltak, bruk av hjelpemidler og fysioterapi som viser størst reduksjon (28 %). Trening, og spesielt enkelttiltaket ”refusjon av treningsavgift”, viser ingen signifikant effekt når man kontrollerer for den generelle utviklingen i sykefraværet.

Disse resultatene må tolkes med en viss varsomhet ettersom Idébanken er et materiale med en ’innbakt’ publiseringskjevhet: Den skal være en inspirasjonskilde og presentere suksesshistorier. Dette gjør, blant flere ting, at det er knyttet stor usikkerhet til resultatenes generaliserbarhet. Manglende systematikk i presentasjon og/eller innsamling av informasjon reduserer også kvaliteten ved en metaanalyse av materiale fra Idébanken. Blant annet forutsettes det ikke at informasjonen har gjennomgått de kvalitetskrav som kreves av vitenskapelige publikasjoner. Videre mangler en del av virksomhetseksemplene i basen grunnleggende opplysninger, noe som gjorde at de ikke kunne benyttes i metaanalyser her. I tillegg har det vært utøvd et betydelig skjønn ved

kategoriseringen av tiltakene, ikke minst i de tilfeller der en gjennomførte flere typer tiltak i samme foretak.

Bruk av metaanalyse som metode

Resultatene må dermed like mye som en empirisk undersøkelse, sees på som en dokumentasjon av potensialet for metaanalyse ved evaluering av sykefraværstiltak. Undersøkelsen viser det potensialet designet har for å framskaffe mer systematisk kunnskap på feltet, som et tillegg og eventuelt også et korrektiv til den mer kontekstfokuserede kvalitative evalueringen. Metoden stiller imidlertid klare krav til materialet som undersøkes, noe som medførte at det her ikke var mulig å gjennomføre en metaanalyse av vitenskapelige publikasjoner. Resultatet av gjennomgangen viser at selv om det var et betydelig antall arbeidere som tematiserte sykefravær og ulike faktorer som påvirker dette, var det få vitenskapelig publiserte studier av bedriftsinterne tiltak i våre søk. De aktuelle studiene viste seg også å være lite egnet som grunnlag for å gjennomføre en metaanalyse.

Det å måtte forkaste en rekke studier, selv om disse kan være vitenskapelig gode nok, er ikke en uvanlig erfaring ved metaanalyser der flere undersøkelser skal pooler i en ny analyse. I de fleste tilfeller velger forskerne da å fortsette med den tradisjonelle litteraturstudier for å forsøke å sammenfatte erfaringene med tiltakene. Mens slike tradisjonelle sammenfatninger har lavere presisjon og presentasjonseleganse enn metaanalysen, har de høyere anvendelighet. På den annen side illustrerer dette nettopp noe som har blitt karakterisert som en av metaanalysens sterke sider: De krav den stiller til data og fremgangsmåte fører til at likheter og ulikheter studiene imellom kommer tydeligere fram enn de behøver å gjøre i tradisjonelle litteraturstudier. Der en samvittighetsfullt utført metaanalyse må oppgis på grunn av ulikheter i datagrunnlaget, kan en tradisjonell litteraturstudie lettere overse, eller ta høyde for disse forskjellene.

Utfordringen på sikt er dermed å videreutvikle kunnskapsbaser slik at også metaanalyser kan gjennomføres som et supplement til de tradisjonelle kunnskapsoppsummeringene om effekter av tiltak. En slik videreutvikling vil gjøre det lettere å ta i bruk Idébanken som grunnlag for politikkambefalinger om bedriftsrettede tiltak i sykefraværarbeidet.

Videre utvikling av Idébanken

For at informasjonen som blir samlet inn til Idébanken også skal kunne benyttes i metaanalyser, må det som et minstekrav systematisk samles inn opplysninger om sykefraværets omfang både ved og etter iverksetting av tiltak, tidspunkt for iverksetting av tiltak og for etterundersøkelsen, om antall personer tiltaket omfatter. I tillegg må selve tiltaket, eller tiltakene, beskrives.

Tilleggsopplysninger, som informasjon om hvilke yrkesgrupper som omfattes og hvilken bransje virksomheten er innenfor, vil kunne åpne for mer differensierte analyser.